

A Strategic Analysis of Verbal Politeness Mechanisms in the Fifteen Supplications of Imam Sajjad (AS): An Approach to Ahl al-Bayt Epistemological Insights

Abdulbasit Arab Youssefabadi¹ , and Moslem Fatollahi²

1. Corresponding Author, Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Zabol, Zabol, Iran. Email: arabighalam@uoz.ac.ir
2. Assistant Professor, Department of English, Faculty of Literature and Humanities, University of Zabol, Zabol, Iran. Email: m.fatollahi@uoz.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article Article history: Received 05 March 2025 Received in revised form 30 March 2025 Accepted 24 April 2025 Available online 23 August 2025 Keywords: discursive strategies, Imam al-Sajjād's Fifteen Supplications, english translation, verbal politeness, Shāhīfat al-Sajjādīyya	Prayer, as one of the most prominent linguistic and spiritual acts in human-divine communication, possesses distinctive linguistic and theological structures. This qualitative, corpus-based research analyzes the discursive strategies in the English translation of Imam al-Sajjād's fifteen supplications (munājāt). Findings reveal that the most frequent discursive strategy in these supplications is the indirect strategy (encompassing request and allusion), deeply rooted in the theological and spiritual structures of devotional prayers. This approach, employed to preserve decorum and reverence in verbal discourse with the Divine, demonstrates the humility and spiritual depth of Imam al-Sajjād as the author of these supplications. Such a characteristic not only facilitates the deepening of spiritual and theological communication with God but also creates a respectful interpretive space within these texts. An examination of the English translation indicates that the translator, by adhering to the original Arabic text's theological structure and precisely conveying the embedded politeness and spirituality, successfully reflects a nuanced representation of Ahl al-Bayt theological insights in the English language. This research contributes to elucidating the theological dimensions of Imam al-Sajjād's supplications and their role in disseminating Shi'i theological knowledge on the international stage.
Cite this article: Arab Youssefabadi, A., & Fatollahi, M. (2025). A Strategic Analysis of Verbal Politeness Mechanisms in the Fifteen Supplications of Imam Sajjad (AS): An Approach to Ahl al-Bayt Epistemological Insights. <i>Theology Journal</i>, 12(1), 75-96. https://doi.org/10.22034/pke.2025.21162.1985	

Introduction

Supplication (du‘ā’), as a profound linguistic and communicative act, serves as a bridge between humanity and God, characterized by distinctive linguistic structures that reflect spiritual and cultural dimensions. These structures have evolved throughout history across diverse cultures, conveying the speaker's intent to maintain respect and humility in dialogue with a superior being, such as God. In linguistic studies, politeness strategies in oral and written discourse have been extensively examined, particularly through the lens of politeness theories, such as Brown and Levinson's (1987) politeness theory, which emphasizes the concept of "face"—the social image individuals present and strive to preserve in interactions. This theory posits that indirect politeness strategies are often employed to maintain politeness, especially in situations involving high social distance, power dynamics, and imposition levels. Despite abundant research on politeness strategies, their application in religious texts, particularly supplicatory invocations (munājāt), has received limited attention. This gap is particularly notable in the context of Islamic supplications rooted in the spiritual and theological traditions of the Ahl al-Bayt (‘alayhim al-salām).

The present research focuses on the Fifteen Munājāt of Imam al-Sajjād (‘a), a collection of supplications attributed to the fourth Shi‘i Imam, documented in works such as *al-Ṣaḥīfa al-Thāniya al-Sajjādiyya*, *Bihār al-Anwār*, and *Mafātīḥ al-Jinān* by scholars including Shaykh al-Ḥurr al-‘Āmilī, ‘Allāmah al-Majlisī, and Shaykh ‘Abbās Qummī. These munājāt, presented over fifteen consecutive days, address ethical and mystical themes, seeking divine mercy for the well-being and salvation of servants. This study examines the politeness strategies employed in these munājāt and their English translation by William Chittick (1997), with a particular emphasis on how these strategies reflect politeness and the theological teachings of the Ahl al-Bayt. Drawing on Brown and Levinson's (1987) framework, the research investigates how linguistic choices in the munājāt and their translation preserve the speaker's humility and foster a respectful and spiritual dialogue with God. This study addresses two research questions:

- 1) What is the most frequent politeness strategy in Imam al-Sajjād's (‘a) Fifteen Munājāt, and how does it contribute to deepening the spiritual connection with God?
- 2) How do the politeness strategies in these munājāt reflect the theological teachings of the Ahl al-Bayt in religious discourse?

Methodology

This study employs a qualitative, corpus-based approach to analyze politeness strategies in Imam al-Sajjād's (‘a) Fifteen Munājāt and their English translation. The corpus comprises the Arabic text of the munājāt, as contained in *al-Ṣaḥīfa al-Sajjādiyya* (Alī b. al-Ḥusayn, 2005), and Chittick's (1997)

English translation. The theoretical framework is grounded in Brown and Levinson's (1987) politeness theory, which categorizes politeness strategies into direct and indirect types, with subcategories of requests and hints for indirect strategies. The analysis focuses on identifying the frequency and function of these strategies in the Arabic text and evaluating their preservation in the English translation.

Data collection involved extracting linguistic structures from the *munājāt*, such as indirect requests, exclamatory phrases, and metaphorical expressions, which were coded according to Brown and Levinson's classification. The qualitative analysis examined contextual factors influencing politeness strategy selection, including social distance (between the speaker and God), power dynamics, and degree of imposition. The analysis of Chittick's translation assessed his fidelity to the polite structures and theological nuances of the original text, drawing on his preface to consider his translation philosophy. A comparative analysis was conducted to determine how the spiritual and cultural essence of the *munājāt* is reflected in the translator's literal and meaning-oriented approach. Additionally, the study considered the broader context of *al-Ṣaḥīfa al-Sajjādiyya* to identify consistent patterns in Imam al-Sajjād's ('a) linguistic style.

Findings

The findings indicate that the most frequent politeness strategy in Imam al-Sajjād's ('a) *Fifteen Munājāt* is the indirect strategy, encompassing two subcategories: requests (such as optative supplications) and hints (such as metaphorical or allusive phrases). This strategy is rooted in the linguistic and theological structures of the *munājāt*, designed to maintain politeness and humility in dialogue with God. For instance, instead of direct imperatives, Imam al-Sajjād ('a) employs phrases like requests or rhetorical questions, signifying respect and submission. These indirect strategies align with Brown and Levinson's (1987) assertion that greater social distance and power asymmetry encourage more polite linguistic choices. The analysis reveals that this approach not only reflects the speaker's humility but also creates a sacred and contemplative space, deepening the spiritual connection between the supplicant and God.

Examination of Chittick's English translation demonstrates a high degree of fidelity to the polite structures of the Arabic text. Chittick adopts a literal yet context-sensitive approach, preserving indirect expressions and theological nuances of the original. For example, metaphorical phrases and exclamatory structures are rendered accurately, maintaining the *munājāt*'s respectful tone. This fidelity aligns with Chittick's stated goal, as expressed in his preface, of providing a transparent and pluralistic translation of sacred texts. The translation effectively conveys the theological teachings of the *Ahl al-Bayt*, particularly the emphasis on humility, respect, and spiritual

introspection, thereby contributing to the global dissemination of Shi'i theological discourse. The study also identifies consistent patterns of indirect expression in other supplications within al-Ṣaḥīfa al-Sajjādiyya, suggesting that this strategy is a hallmark of Imam al-Sajjād's ('a) rhetorical style. The use of indirect requests, exclamatory phrases, and metaphors not only ensures politeness but also evokes emotional and psychological responses in the audience, fostering deeper engagement with religious concepts. The findings highlight the role of linguistic structures in reflecting the theological and ethical teachings of the Ahl al-Bayt, particularly in preserving a respectful dialogue with God.

Conclusion

This study underscores the central importance of indirect politeness strategies in Imam al-Sajjād's ('a) Fifteen Munājāt, which serve as a model for politeness and spiritual discourse in Islamic theology. By prioritizing indirect requests and hints, Imam al-Sajjād ('a) exemplifies humility and respect, aligning with the theological principles of the Ahl al-Bayt. Chittick's English translation successfully preserves these linguistic and theological features, facilitating global access to Shi'i religious texts. The research illuminates the interplay between language, politeness, and theology, offering insights into how linguistic choices shape spiritual communication. Future studies could extend this analysis to other supplications by Shi'i Imams or compare various English translations to further elucidate strategies for translating religious texts. This work advances the understanding of linguistic politeness in sacred texts and supports the dissemination of the Ahl al-Bayt's teachings in international academic and religious contexts.

Author Contributions: Corresponding Author (First): 70% (Persian and Arabic sections). Second Author: 30% (English section).

Data Availability Statement: Not Applicable.

Acknowledgements: The authors acknowledge the Vice-Chancellor for Research at the University of Zabol, the journal's Editor-in-Chief, and the reviewers of this article.

Ethical Considerations: The authors avoided data fabrication, falsification, plagiarism, and misconduct.

Funding: This research was financially supported by the University of Zabol under grant number 6107.

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest.

Declaration of Generative AI and AI-assisted technologies in the writing process: Artificial intelligence was used for paraphrasing and editing.

تحلیل راهبردهای ادب‌مندی کلامی در مناجات‌های پانزده‌گانه امام سجاد (ع) و بازتاب آن‌ها در ترجمه انگلیسی: رویکردی به معارف اهل بیت (ع)

عبدالباسط عرب یوسف‌آبادی^۱، و مسلم فتح‌اللهی^۲

۱. نویسنده مسئول، استادیار، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه زابل، زابل، ایران. رایانامه: arabighalam@uoz.ac.ir
۲. استادیار، گروه زبان انگلیسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه زابل، زابل، ایران. رایانامه: m.fatollahi@uoz.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	دعا، به‌عنوان یکی از برجسته‌ترین کنش‌های کلامی و معنوی در ارتباط انسان با خداوند، از ساختارهای زبانی و کلامی ویژه‌ای برخوردار است. پژوهش حاضر با رویکردی کیفی و پیکره‌بنیاد، به تحلیل راهبردهای بیان کلامی در ترجمه انگلیسی مجموعه مناجات‌های پانزده‌گانه امام سجاد (ع) پرداخته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که پربسامدترین راهبرد بیان در این مناجات‌ها، راهبرد غیرمستقیم (شامل درخواست و اشاره) است که ریشه در ساختارهای کلامی و معنوی ادعیه دارد. این رویکرد، که به‌منظور حفظ ادب و خشوع در گفت‌وگوی کلامی با خداوند به کار رفته، نشان‌دهنده تواضع و عمق معنوی امام سجاد (ع) به‌عنوان گوینده این مناجات‌هاست. این ویژگی نه‌تنها به تعمیق ارتباط معنوی و کلامی با خداوند کمک می‌کند، بلکه فضای احترام‌آمیزی را در این متون ایجاد می‌نماید. بررسی ترجمه انگلیسی این ادعیه نشان می‌دهد که مترجم، با پایبندی به ساختار کلامی متن عربی و انتقال دقیق ادب‌مندی و معنویت نهفته در آن، توانسته است جلوه‌ای از معارف کلامی اهل‌بیت (ع) را در زبان انگلیسی بازتاب دهد. این پژوهش به تبیین جنبه‌های کلامی مناجات‌های امام سجاد (ع) و نقش آن‌ها در گسترش معارف شیعی در عرصه بین‌المللی کمک می‌کند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۱۴ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۳/۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۰۶ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۶/۰۱	
کلیدواژه‌ها: راهبردهای بیان، مناجات‌های پانزده‌گانه امام سجاد (ع)، ترجمه انگلیسی، ادب‌مندی، صحیفه سجادیه	

استناد: عرب یوسف‌آبادی، عبدالباسط؛ فتح‌اللهی، مسلم (۱۴۰۴). تحلیل راهبردهای ادب‌مندی کلامی در مناجات‌های پانزده‌گانه

امام سجاد (ع) و بازتاب آن‌ها در ترجمه انگلیسی: رویکردی به معارف اهل بیت (ع). پژوهشنامه کلام، ۱۲(۱)، ۹۶-۷۵

<https://doi.org/10.22034/pke.2025.21162.1985>

مقدمه

حفظ وجهه اجتماعی، یعنی حفظ آن تصویری که افراد از خود در ذهن دیگران دارند، یکی از مهم‌ترین دلایل استفاده از زبان است. در واقع انتخاب واژگان، ساختار جمله، لحن صدا و سایر عناصر زبانی، همگی بر نحوه درک و ارزیابی ما از دیگران و همچنین نحوه درک دیگران از ما تأثیر می‌گذارد. زبان‌شناسی اجتماعی به ما کمک می‌کند تا درک کنیم که چگونه زبان، بازتابی از هویت اجتماعی و فرهنگی افراد است و چگونه از طریق زبان، افراد می‌توانند وجهه اجتماعی خود را حفظ کنند یا تغییر دهند. از زمان آغاز مطالعات علمی در باب وجهه (face)، محققان این مفهوم را از منظرهای مختلف مورد مطالعه قرار داده‌اند. بیشترین مطالعاتی که در باب وجهه صورت گرفته، این مفهوم را در ارتباط با پدیده ادب در نظر گرفته‌اند. واژه وجهه نخستین بار با نظریه ادب‌مندی براون و لوینسون به‌عنوان واژه‌ای تخصصی به حوزه زبانشناسی وارد شد (توماس، ۱۹۹۵، ص. ۶).

درباره راهبردهای بیان در گفتمان شفاهی و مکتوب، مطالعات گسترده‌ای صورت پذیرفت که از برجسته‌ترین آن‌ها می‌توان به کتاب «ادب‌مندی: برخی از ساختارهای فراگیر کاربرد زبان» (۱۹۸۷) از براون و لوینسون اشاره کرد. آن‌ها سه عامل فاصله اجتماعی، رابطه قدرت و درجه اجبار را در تعیین میزان ادب‌مندی تعاملات زبانی، مؤثر می‌دانند. تعامل پیچیده این سه عامل بر یکدیگر، به‌طور مستقیم بر انتخاب ساختارهای زبانی‌گويیده تأثیر می‌گذارد. به عبارت دیگر، هرچه فاصله اجتماعی بیشتر باشد و رابطه قدرت نامتقارن‌تر و درجه اجبار نیز بالاتر باشد، گويیده از راهبردهای ادب‌مندانه‌تری برای حفظ وجهه اجتماعی خود و مخاطب استفاده خواهد کرد (القحطانی و الریاشی، ۲۰۱۶، ص. ۶۴). به همین جهت است که گويیده برای بیان درخواستی متناسب با بافت کلام، از راهبرد مستقیم و یا غیرمستقیم استفاده می‌کند. راهبردهای ادب‌مندی در زبان، متنوع و متناسب با بافت گفت‌وگو است و یک الگوی ثابت و یکسان برای همه موقعیت‌ها وجود ندارد. زبانشناسان متغیرهای ادب‌مندی زبان را سه عامل طرفین گفت‌وگو (جنسیت، سن، قدرت و جایگاه اجتماعی گويیده و مخاطب)، موضوع گفت‌وگو و بافت گفت‌وگو می‌دانند (حمرای، ۲۰۱۵، ص. ۱۳۷). با ملاحظه این سه عامل است که شیوه بیان گويیده از مؤدبان به دیگر شیوه‌ها تغییر می‌کند.

دعا به‌عنوان یکی از مهم‌ترین کنش‌های زبانی و ارتباطی انسان با جهان هستی و موجودات برتر از ساختارهای زبانی خاصی برخوردار است. این ساختارها در طول تاریخ و در فرهنگ‌های مختلف، تکامل یافته و به شکل‌های متنوعی جلوه کرده‌اند. از آنجاکه چنین متونی بر پایه رعایت وجهه اجتماعی طرفین گفت‌وگو است؛ لذا گمان می‌رود قواعد ادب‌مندی در ساختارهای زبانی آن رعایت شده باشد. به همین جهت در این پژوهش تلاش می‌شود راهبردهای بیان در بخش مجموعه مناجات‌های پانزده‌گانه از امام سجاد (ع) مورد بررسی قرار گیرد. محور این مناجات‌ها که توسط شیخ حر عاملی (۱۱۰۴-۱۰۳۳ق) و علامه مجلسی (۱۱۱۰-۱۰۳۷ق) و شیخ عباس قمی (۱۳۵۹-۱۲۹۴ق) در کتاب‌هایی همچون الصحيفة الثانیة السجادية، بحارالانوار و مفاتیح الجنان آورده شده است، مباحث اخلاقی و عرفانی است. در این مناجات‌ها، امام سجاد (ع) در طی ۱۵ روز متوالی برای عاقبت‌به‌خیری هریک از بندگان خدا دعا کرده و به مناجات با خداوند کریم و بخشنده می‌پردازد.

مهم‌ترین پرسش‌هایی که در این پژوهش تلاش می‌شود به آن‌ها پاسخ داده شود، عبارت است از:

- (۱) پرسامدترین راهبرد بیان در مجموعه مناجات‌های پانزده‌گانه امام سجاد (ع) کدام است؟
- (۲) چگونه مجموعه مناجات‌های پانزده‌گانه امام سجاد (ع) از طریق الگوهای ادب‌مندی کلامی، معارف اهل بیت (ع) را در گفتمان دینی بازتاب می‌دهد؟
- (۳) راهبردهای ادب‌مند کلامی در متن عربی مناجات‌های پانزده‌گانه امام سجاد (ع) چگونه در ترجمه انگلیسی اثر بازتاب یافته است؟

پیشینه تحقیق

تاکنون، پژوهشگران عرب‌زبان آثار متعددی را از منظر ادب‌مندی زبان مورد پژوهش قرار داده‌اند؛ از آن جمله: کمال سریدار و اتونه (۱۹۹۳) در مقاله انگلیسی «بررسی کُش گفتاری امر در افراد دوزبانه عربی - انگلیسی» در پی مقایسه راهبردهای ادب در دو فرهنگ آمریکایی و عربی، دریافتند که در هر دو فرهنگ، خطر تحمیل، مهم‌ترین عامل در فاصله اجتماعی و ناکارآمدترین عامل در برانگیختن ادب به شمار می‌رود. اُبو تاکی (۲۰۰۵) در کتاب «صور الامر فی العربیة بین التثظیر والاستعمال» با بررسی ساختارهای امر در زبان عربی به این نتیجه رسید که گاه مخاطب از ابزارهای تبدیلی خاصی برای دستور دادن استفاده می‌کند؛ لذا محتوای اصلی دستور را تغییر نمی‌دهد، بلکه با تکنیک‌هایی خاص، فشار آن را کمتر یا بیشتر می‌کند.

از دیگرسو، پژوهشگران فارسی‌زبان نیز به بررسی متون مختلف از منظر ادب‌مندی پرداختند؛ از آن جمله: لطفی‌پور (۱۳۶۲) در مقاله «بررسی زبان مؤدبانه در فارسی کنونی از نظر جامعه‌شناسی» با بررسی هنجارهای مؤدب بودن و قاعده‌های مؤدبانه گفتار چنین نتیجه گرفت که ادب یکی از سازه‌های توانایی کاربرد زبان در مرادلات اجتماعی است. اکبری (۲۰۰۲) در مقاله «ادب‌مندی در ساختار زبان فارسی» با بررسی علل کاربرد زبان مؤدبانه در فارسی، بیشتر آن‌ها را به مسئله فرهنگ ارتباط داد. محمد غضنفری (۱۳۸۷) در مقاله «جلوه‌هایی از بازتاب اصول ادب در تاریخ بیهقی» به این نتیجه رسیده است که وجه مشترک گفتمان مؤدبانه امروز با کتاب تاریخ بیهقی در کاربرد بسیاری از فعل‌ها و عبارت‌های اسمی حاکی از فروتنی است. غیاثیان و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله «راهبردهای بیان تقاضا: مقایسه فارسی‌آموزان خارجی با فارسی‌زبانان» با مقایسه راهبردهای تقاضا بین فارسی‌آموزان و فارسی‌زبانان، چنین نتیجه گرفتند که پرسامدترین راهبرد در میان هر دو گروه، راهبرد غیرمستقیم متعارف (پرسشی) است که نشانگر سطح بالای توانش کاربردشناختی بر نحوه بیان تقاضا توسط آن‌ها می‌باشد. یکی از پژوهش‌های مرتبط به مطالعه جاری، مطالعه تک‌تبار فیروزجائی، حاجی‌خانی و مقدسی‌نیا (۱۳۹۷) است. این پژوهش‌گران با بررسی شیوه‌های رعایت ادب در صحیفه سجادیه نشان دادند که در صحیفه سجادیه، ابزارهای تبدیلی گوناگونی جهت تلطیف فضای امر و کاهش تحمیل خواسته وجود دارد. پرهیز از بیان درخواست به صورت مستقیم، به کار بستن ادب رسمی، استفاده از سبک گزارش، تحقیر شأن و جایگاه خود و بالا بردن مقام مخاطب در خلال توصیف و گزارش از حالات خود و مخاطب، از مهم‌ترین شیوه‌های رعایت ادب در صحیفه سجادیه است.

با توجه به پیشینه یادشده می‌توان به درستی ادعا کرد که تاکنون هیچ‌یک از محققان به بررسی ادب‌مندی در ترجمه مناجات‌های امام سجاد نپرداخته‌اند و این نخستین پژوهشی است که از این منظر به این ادعیه می‌پردازد.

تحلیل زبانی و زبان‌شناختی متون دینی، یکی از مهم‌ترین رویکردها برای درک عمیق‌تر از این متون و کشف لایه‌های پنهان معنایی آن‌هاست. این رویکرد نه تنها برای متخصصان علوم دینی، بلکه برای همه کسانی که به مطالعه و فهم متون دینی علاقه‌مند هستند، ضروری و مفید است. این پژوهش با بهره‌گیری از رویکرد کیفی، به بررسی تأثیر ساختارهای زبانی ادبی بر ترجمه انگلیسی مجموعه مناجات‌های پانزده‌گانه امام سجاد (ع) پرداخته است. از سوی دیگر، با تحلیل کیفی، به بررسی چگونگی عملکرد این عناصر در ایجاد معانی چندلایه و تأثیرات احساسی بر مخاطب پرداخته شده است. افزون بر این، راهبرد مترجم انگلیسی مناجات‌های پانزده‌گانه، یعنی ویلیام چیتیک (۱۹۹۷)، در انعکاس راهبردهای ادب‌مندی متن اصلی در ترجمه نیز واکاوی شده است.

راهبردهای بیان در مناجات‌های پانزده‌گانه

۱- راهبرد مستقیم

راهبرد مستقیم روشی است که گوینده در آن به‌طور صریح، بدون ابهام و با کمترین پیچیدگی زبانی، قصد و نیت خود را بیان می‌کند. در این شیوه، گوینده از عبارات روشن و صریح استفاده کرده و به‌طور مستقیم به هدف مورد نظر خود اشاره می‌کند (براون و لوینسون، ۱۹۸۷، ص. ۶۹). بنابر عقیده بسیاری از زبان‌شناسان، چون این نوع بیان بیشتر در رابطه‌های دوستانه کاربرد دارد و طی آن گوینده به خدشه‌دار شدن اعتبار اجتماعی مخاطب توجهی ندارد؛ از وضعیت ادب‌مندی دورتر است (گوتلی، ۱۹۹۵، ص. ۲۶۸). به‌عنوان مثال وقتی گوینده به مخاطب می‌گوید: «فوراً این خبر را به پدرم برسان»؛ با توجه به اصل حفظ حرمت مخاطب در تعاملات اجتماعی، استفاده از دستور مستقیم به‌ویژه در مواردی که تفاوت سلسله‌مراتبی بین گوینده و مخاطب وجود دارد، می‌تواند باعث خدشه‌دار شدن احساسات مخاطب و کاهش اثربخشی پیام شود. راهبرد مستقیم، بنابر میزان آمرانه‌بودن، به‌ترتیب شامل امر مستقیم، پرسش مستقیم و گفت‌گوش است.

قدرتمندترین نوع بیان مستقیم در حوزه ارتباطات، به حالتی اشاره دارد که در آن گوینده بدون هیچ واسطه‌ای و به‌طور مستقیم، دستور یا فرمانی را به مخاطب منتقل می‌کند (سریدار و اتونه، ۱۹۹۳، ص. ۲۸۰). این نوع بیان که در آن، گوینده از نظر اجتماعی از مرتبه بالایی قدرتمندی برخوردار است و به خود اجازه می‌دهد نسبت به اشخاص پایین‌تر دستور دهد، به‌عنوان کنش تهدیدآفرین در قبال وجهه مستقل مخاطب محسوب می‌شود (مقدسی‌نیا و سلطانی، ۱۳۹۳، ص. ۲۲۱). استفاده از فعل امر در بسیاری از فرهنگ‌ها و زبان‌ها نشانه‌ای از عدم رعایت ادب و نزاکت تلقی می‌شود؛ به این معنا که وقتی گوینده به‌طور مستقیم از مخاطب می‌خواهد تا کاری انجام دهد، این ممکن است بی‌احترامی یا تحکم‌آمیز در نظر گرفته شود. به عبارت دیگر، این نوع بیان می‌تواند احساس تحکم و سلطه را منتقل کند که در بسیاری از موقعیت‌های اجتماعی مناسب نیست. جایگاه اجتماعی مخاطب به اعتبار و احترام او در یک موقعیت اجتماعی خاص اشاره دارد. زمانی که گوینده از فعل امر استفاده می‌کند، ممکن است این احساس را به مخاطب منتقل کند که او به‌عنوان فردی مستقل و محترم مورد توجه قرار نمی‌گیرد. این امر می‌تواند باعث ایجاد احساس ناراحتی، خشم یا بی‌احترامی در مخاطب شود و در نتیجه، جایگاه اجتماعی او خدشه‌دار گردد. فعل امر در مناجات‌های پانزده‌گانه امام سجاد (ع) از معنای محض دستور فرمان، به‌معنای درخواست، خواهش و التماس تعبیر می‌کند. این تعبیر معنایی، با توجه به رابطه خاص بین گوینده

(بنده) و مخاطب (خداوند) صورت می‌گیرد. از منظر ادب‌مندی نیز می‌توان گفت استفاده از فعل امر در مناجات‌های مورد بحث، به نوعی بیانگر ادب و تواضع گوینده در برابر مخاطب است؛ زیرا گوینده با استفاده از این فعل، خود را کوچک‌تر از مخاطب نشان می‌دهد و به او التماس می‌کند. در زیر به چند نمونه مثال از این کارکرد اشاره می‌شود:

مناجات اول: «أَمَاتَ قَلْبِي عَظِيمُ جَنَابَتِي، فَأَحْيِهِ بِنُورَةِ مَنِّكَ يَا أَمَلِي وَبُغْيَتِي، وَيَا سُوْلِي وَمَنْبِيَّتِي» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۰۱). [استفاده از فعل امر و تلطیف این نوع امر با استفاده از منادای «يَا أَمَلِي وَبُغْيَتِي، وَيَا سُوْلِي وَمَنْبِيَّتِي» صرفاً جهت فاصله‌گذاری میان گوینده و مخاطب]

مناجات اول: «فَاسْتَجِبْ دُعَائِي، وَلَا تُخَيِّبْ فِيكَ رَجَائِي، وَتَقَبَّلْ تَوْبَتِي، وَتَقَرَّرْ خَطِيئَتِي، بِمَنِّكَ وَرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۰۳). [استفاده از فعل امر و تلطیف این نوع امر با قیدهایی «بِمَنِّكَ وَرَحْمَتِكَ» و منادای «يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ» صرفاً جهت فاصله‌گذاری میان گوینده و مخاطب]

مناجات پانزدهم: «إِلَهِي فَزِدْنَا فِيهَا، وَسَلِّمْهَا مِنْهَا بِتَوْفِيقِكَ وَعِصْمَتِكَ، وَأَنْزِعْ عَنَّا جَلَابِيبَ مُخَالَفَتِكَ، وَتَوَلَّ أُمُورَنَا بِحُسْنِ كِفَايَتِكَ، وَأَوْفِرْ مَزِيدَنَا مِنْ سَعَةِ رَحْمَتِكَ، وَأَجْمِلْ صَلَاتِنَا مِنْ قَيْضِ مَوَاهِبِكَ، وَأَغْرِسْ فِي أَفْئِدَتِنَا أَشْجَارَ مَحَبَّتِكَ، وَأَتِمِّمْ لَنَا أَنْوَارَ مَعْرِفَتِكَ، وَأَذِقْنَا حَلَاوَةَ عَفْوِكَ وَلَذَّةَ مَغْفِرَتِكَ، وَأَقِرَّ أَعْيُنَنَا يَوْمَ لِقَائِكَ بِرُؤْيَتِكَ، وَأَخْرِجْ حُبَّ الدُّنْيَا مِنْ قُلُوبِنَا كَمَا فَعَلْتَ بِالصَّالِحِينَ مِنْ صَفْوَتِكَ وَالْأَبْرَارِ مِنْ خَاصَّتِكَ، بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ، وَيَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۲۱). [استفاده از فعل امر و تلطیف این نوع امر با جمله دلنشین و مؤدبانه «كَمَا فَعَلْتَ بِالصَّالِحِينَ مِنْ صَفْوَتِكَ وَالْأَبْرَارِ مِنْ خَاصَّتِكَ» و همچنین منادای «يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ، وَيَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ» صرفاً جهت فاصله‌گذاری میان گوینده و مخاطب]

پرسش مستقیم بالاترین حد آمرانگی را بعد از امر مستقیم تداعی می‌کند. در این نوع بیان که گوینده از موضع قدرت به مخاطب می‌نگرد و منتظر پاسخ مستقیم به یا خیر از طرف اوست، کم‌ترین فاصله میان درخواست و اجابت آن ایجاد می‌شود (عبداللهی و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۱۳۵)؛ بنابراین این نوع بیان، از وضعیت ادب‌مندی فاصله دارد. در چنین جملاتی گوینده در موقعیتی قرار دارد که احساس تسلط یا کنترل بر وضعیت ارتباطی دارد. این می‌تواند به دلایل مختلفی باشد، از جمله جایگاه اجتماعی، تخصص، یا نقش‌های خاص در یک تعامل. در این حالت، گوینده ممکن است انتظار داشته باشد که مخاطب به‌طور مستقیم و سریع به پرسش پاسخ دهد. استفاده از پرسش‌های مستقیم در شرایطی که گوینده در موضع قدرت قرار دارد، می‌تواند تأثیرات مختلفی بر روی روابط اجتماعی و زبانی داشته باشد. از یکسو، این نوع پرسش‌ها می‌تواند ارتباطات را ساده‌تر و سریع‌تر کند؛ اما از سوی دیگر ممکن است احساس فشار یا تحکم را در مخاطب ایجاد کند. به این ترتیب، مخاطب ممکن است احساس کند که تحت فشار است تا به سرعت پاسخ دهد، حتی اگر در آن لحظه آماده نباشد. در مناجات‌های پانزده‌گانه امام سجاد از پرسش‌های مستقیم متعددی استفاده شده است؛ اما ساختار هیچ‌یک از آن‌ها به گونه‌ای نیست که پرسش از موضع بالا به پایین ارائه شده باشد، بلکه تعابیر و واژگانی در آن گزاره‌ها وجود دارد که بر خروج پرسش از معنای اصلی آن دلالت دارد. گوینده این پرسش‌ها (امام سجاد) به‌طور مستقیم به دنبال پاسخ نیست؛ زیرا این پرسش‌ها بیشتر به‌عنوان ابزاری برای بیان التماس و خواهش از خداوند به کار رفته است. این نوع پرسش‌ها در زبان‌شناسی به‌عنوان پرسش‌های بلاغی شناخته می‌شود؛ زیرا هدف آن‌ها جلب توجه به موضوعی خاص یا بیان احساسات عمیق است، نه دریافت پاسخ (بالنکن شپ و کرگ، ۲۰۰۶). امام سجاد (ع)

برای رعایت ادب به گونه‌ای سخن می‌گوید که فاصله او با مخاطب به‌وضوح نشان داده می‌شود و با طرح مستقیم خواسته خود به روند طرح خواسته و به تبع آن به وجهه مخاطب خدشه وارد نمی‌کند. بنابراین گوینده جایگاه و منزلت مخاطب را تبیین می‌کند و با استفاده از عباراتی خاص از او تعریف می‌کند و با این کار جایگاهش را بالا می‌برد. از سوی دیگر در تکاپوی خود برای حفظ فاصله با مخاطب سعی می‌کند تا جایگاه خود را تا پایین‌ترین حد ممکن تنزل دهد. لازم به ذکر است که کارکردهای پرسش مستقیم در مناجات‌های امام سجاد (ع) مشابه کارکرد امر مستقیم است و قواعد همنشینی و جانشینی که در این گزاره‌ها استفاده شده است، دقیقاً مشابه نمونه مثال‌های مرتبط با امر مستقیم است؛ بنابراین در این قسمت از تحلیل شاهدمثال‌ها پرهیز شده است. به برخی از آن‌ها بنگرید:

مناجات اول: «إِلَهِي هَلْ يَرْجِعُ الْعَبْدُ الْإِيقُ إِلَّا إِلَىٰ مَوْلَاهُ؟ أَمْ هَلْ يُجِيرُهُ مِنْ سَخَطِهِ أَحَدٌ سِوَاهُ؟» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۰۲).

مناجات چهارم: «إِلَهِي مَنْ الَّذِي نَزَلَ بِكَ مَلْتَمِسًا قِرَاكَ فَمَا قَرَيْتَهُ؟ وَمَنْ الَّذِي أَنَاخَ بِبَابِكَ مَرْتَجِيًا نَدَاكَ فَمَا أَوْلَيْتَهُ؟ أَيْحَسَنَ أَنْ أَرْجِعَ عَنْ بَابِكَ بِالْخِيَةِ مَصْرُوفًا، وَلَسْتُ أَعْرِفُ سِوَاكَ مَوْلَىٰ بِالْإِحْسَانِ مَوْصُوفًا؟ كَيْفَ أَرْجُو غَيْرَكَ وَالْخَيْرُ كُلُّهُ بِيَدِكَ؟ وَكَيْفَ أَوْمَلُ سِوَاكَ وَالْخَلْقُ وَالْأَمْرُ لَكَ؟! أَأَقْطَعُ رَجَائِي مِنْكَ وَقَدْ أَوْلَيْتَنِي مَا لَمْ أَسْأَلْهُ مِنْ فَضْلِكَ؟ أَمْ تُفَقِّرُنِي إِلَىٰ مِثْلِي وَأَنَا أَعْتَصِمُ بِحَبْلِكَ؟ يَا مَنْ سَعَدَ بِرَحْمَتِهِ الْقَاصِدُونَ، وَلَمْ يَشَقَّ بِنِقْمَتِهِ الْمُسْتَغْفِرُونَ؟ كَيْفَ أَسْأَلُكَ وَلَمْ تَزَلْ ذَاكِرِي؟! وَكَيْفَ أَلْهُو عَنْكَ وَأَنْتَ مُرَاقِبِي؟!» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۰۶).

گفت‌کنش، کنشی است که با تولید آوا یا ایجاد علایم نوشتاری همراه است. برای آن که به یک کنش کلامی، گفت‌کنش اطلاق شود، باید هم معنادار باشد و هم مقصودی را بیان کند (سرل، ۱۹۷۱، صص. ۴۴-۴۶). اگر گفت‌کنش از گوینده‌ای با جایگاه اجتماعی بالا به مخاطبی با جایگاه اجتماعی پایین ارسال شود، آن سخن ادب‌مند است. عکس این قضیه نیز دال بر غیرمؤدبانه بودن پیام موردنظر دارد. در مناجات‌های پانزده‌گانه امام سجاد (ع) از این راهبرد بیان استفاده نشده است و آن جملات و عباراتی که احساس می‌شود می‌تواند رویکردی مشابه گفت‌کنش داشته باشد، با واژگان و تعبیر تلطیف‌کننده متعددی همراه شده است که نمی‌توان آن را در زمره گفت‌کنش قرار داد. به‌عنوان مثال در مناجات چهاردهم گوینده از مخاطب می‌خواهد او را در برابر مشکلات حفاظت نماید. استفاده از فعل «أَسْأَلُكَ» بیانگر نوعی درخواست است که با صیغه اول شخص مفرد و همچنین در زمان حال رخ داده است و در زمره مفاهیم مرتبط با «پافشاری در التماس و خواهش» قرار می‌گیرد؛ اما در کنار این فعل، تعبیری متعددی همچون «سَكِينَتِكَ؛ أَنْوَارِ مَحَبَّتِكَ؛ شَدِيدِ رُكْنِكَ؛ أَكْنَافِ عِصْمَتِكَ، بِرَأْفَتِكَ وَرَحْمَتِكَ؛ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ» استفاده شده است که مؤید ادعای فوق است: «أَسْأَلُكَ يَا أَهْلَ خَاصَّتِكَ مِنْ مَلَائِكَتِكَ وَالصَّالِحِينَ مِنْ بَرِيَّتِكَ، أَنْ تَجْعَلَ عَلَيْنَا وَاقِيَةً تَنْجِينَا مِنَ الْهَلَكَاتِ، وَتَجْنِبَنَا مِنَ الْآفَاتِ، وَتَكُنَّا مِنْ دَوَاهِي الْمَصِيبَاتِ، وَأَنْ تَنْزِلَ عَلَيْنَا مِنْ سَكِينَتِكَ، وَأَنْ تُغْشَىٰ وَجُوهَنَا بِأَنْوَارِ مَحَبَّتِكَ، وَأَنْ تُؤْوِيَنَا إِلَىٰ شَدِيدِ رُكْنِكَ، وَأَنْ تُحَوِّنَا فِي أَكْنَافِ عِصْمَتِكَ، بِرَأْفَتِكَ وَرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۲۱).

۲- راهبرد غیرمستقیم

راهبردهای غیرمستقیم در ارتباطات به شگردهایی اطلاق می‌شود که در آن گوینده به جای بیان صریح و مستقیم منظور خود، از عبارات غیرمستقیم استفاده می‌کند. این نوع بیان معمولاً به منظور حفظ ادب و احترام در تعاملات اجتماعی به کار می‌رود. در شرایطی که فاصله اجتماعی وجود دارد، تقاضاها و درخواست‌ها معمولاً به صورت مستقیم و آمرانه بیان نمی‌شود. به جای آن، افراد به دنبال استفاده از زبان غیرمستقیم هستند تا به این ترتیب احترام به مخاطب را حفظ کنند و از احساس تحکم و سلطه‌گری پرهیز کنند. در راهبردهای غیرمستقیم، فاصله اجتماعی بین گوینده و مخاطب ایجاد می‌کند که گوینده پیام خود را با استفاده از ابهام و به صورت غیرمستقیم منتقل کند (کاده، ۲۰۱۴، ص. ۱۸۰). در مکالمات روزمره، این نوع بیان به طور گسترده‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ زیرا فاصله اجتماعی میان افراد موجب می‌شود که تقاضاها از شکل آمرانه به ساختاری غیرمستقیم تغییر یابند. این تغییر در راهبرد بیان، منجر به مؤدبانه‌تر شدن سخن می‌شود (ماتسورا، ۱۹۹۸، ص. ۳۵). در این شیوه بیان، گوینده هنگام ابراز خواسته‌اش احساس اجبار نمی‌کند؛ از این رو، پیام او تهدیدی برای اعتبار اجتماعی مخاطب محسوب نمی‌شود (الشهری، ۲۰۰۴، ص. ۳۶۷). راهبرد غیرمستقیم دارای دو نوع درخواست و اشاره است.

درخواست به معنای ابراز خواسته‌ها یا نیازها به گونه‌ای است که احترام و ادب به مخاطب حفظ شود. این نوع درخواست‌ها معمولاً با رعایت آداب و نزاکت اجتماعی و با توجه به زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی صورت می‌گیرند. در شیوه درخواست که یکی از مؤدبانه‌ترین راهبردهای بیان است، گوینده خواسته خود را در قالب پیشنهاد، کسب اطلاع، تعجب، شرط، بیان آرزو، امر غیرمستقیم، پرسش غیرمستقیم، تهدید و استفهام انکاری مطرح می‌کند. به مثال‌های زیر بنگرید:

مناجات اول: «إِلَهِي إِنْ كَانَ قَبْحُ الذَّنْبِ مِنْ عَبْدِكَ فَلْيَحْسُنِ الْعَفْوَ مِنْ عَبْدِكَ» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۰۲). [استفاده از ساختار فعل شرط و جواب شرط برای بیان درخواست خود]

مناجات دوم: «أَسْأَلُكَ بِلَاغَةِ حِكْمَتِكَ، وَنَفَازِ مَشِيئَتِكَ، أَنْ لَا تَجْعَلَنِي لِغَيْرِ جُودِكَ مُتَعَرِّضًا» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۰۲). [استفاده از ساختار پیشنهاد مؤدبانه «أَسْأَلُكَ أَنْ»]

مناجات سوم: «لَيْتَ شِعْرِي أَلَلَّشَاءَ وَلَدْتَنِي أُمِّي؟ أَمْ لِّلْعَنَاءِ رَبَّتْنِي؟ فَلَيْتَهَا لَمْ تَلِدْنِي، وَلَمْ تُرَبِّنِي، وَلَيْتَنِي عَلِمْتُ أَمِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ جَعَلْتَنِي، وَبِقُرْبِكَ وَجَوَارِكَ خَصَصْتَنِي، فَتَقَرَّ بِذَلِكَ عَيْنِي، وَتَطْمَئِنَّ لَهُ نَفْسِي» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۰۴). [استفاده از اسلوب بیان آرزو و ای کاش جهت ارائه درخواست مؤدبانه به مخاطب]

مناجات چهارم: «يَا مَنْ إِذَا سَأَلَهُ عَبْدٌ أَعْطَاهُ، وَإِذَا أَمَلَ مَا عِنْدَهُ بَلَغَهُ مَنَاهُ، وَإِذَا أَقْبَلَ عَلَيْهِ قَرَبَهُ وَأَذْنَاهُ، وَإِذَا جَاهَرَهُ بِالْعَصْيَانِ سَتَرَ عَلَى ذَنْبِهِ وَعَطَاهُ، وَإِذَا تَوَكَّلَ عَلَيْهِ أَحْسَبَهُ وَكَفَاهُ» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۰۶). [استفاده از ساختار مؤدبانه شرط]

مناجات چهارم: «أَسْأَلُكَ بِكَرَمِكَ أَنْ تَمَنَّ عَلَيَّ مِنْ عَطَائِكَ بِمَا تَقَرُّ [تَقَرُّ] بِهِ عَيْنِي، وَمِنْ رَجَائِكَ بِمَا تَطْمَئِنُّ بِهِ نَفْسِي، وَمِنْ أَلْقَيْنَ بِمَا تُهَوِّنُ بِهِ عَلَى مُصِيبَاتِ الدُّنْيَا» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۰۷). [استفاده از ساختار پیشنهاد مؤدبانه «أَسْأَلُكَ أَنْ»]

راهبرد اشاره نوعی از سخن است که در آن گوینده به دلیل فاصله اجتماعی مناسبی که با مخاطب دارد، مقصودش را بدون اشاره مستقیم به آن چه می‌خواهد به دست آورد، مطرح می‌کند (هدایت، ۱۳۸۴، ص. ۲۷). از

آن‌جا که مخاطب به محض دریافت چنین پیامی می‌تواند به راحتی مقصود گوینده را دریافت نماید و همچنین به جایگاه اجتماعی وی خدشهای وارد نمی‌شود؛ لذا این نوع راهبرد به‌عنوان مؤدب‌ترین راهبرد بیان شناخته می‌شود (اکونومیدو، ۲۰۰۲، ص. ۲۱). راهبرد اشاره این امکان را به گوینده می‌دهد که بیش از آن‌چه عملاً می‌گوید، درخواست کند و از ایجاز به‌منظور ایجاد فاصله و در نتیجه ادب‌مندی بهره‌مند شود (عبداللّهی و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۱۳۶). استفاده از جایگزینی کلام خبری به‌جای کلام انشایی، تلمیح، کنایه، ضرب‌المثل، تمثیل، استعاره، نماد و غیره که از انواع راهبرد اشاره است، به گوینده این امکان را می‌دهد که خواسته‌ها یا نظرات خود را به‌صورت غیرمستقیم بیان کند. این نوع بیان به مخاطب این احساس را می‌دهد که او تحت فشار نیست و می‌تواند به راحتی به پیام پاسخ دهد. در ادامه چند مثال مرتبط به راهبرد اشاره ذکر می‌شود:

مناجات اول: «فَوَعَزَّتْكَ مَا أَجِدُ لَذُنُوبِي سِوَاكَ غَافِرًا، وَلَا أَرَى لِكِسْرِي غَيْرَكَ جَابِرًا» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۰۱). [به‌جای اینکه به‌صورت مستقیم به مخاطب بگوید که گناهانم را ببخش و مشکلات روحی‌ام را برطرف کن (کلام انشایی)، به‌صورت غیرمستقیم و در قالب کلام خبری، خواسته‌اش را مطرح کرده است. همچنین همشینی این خواسته به‌همراه واژه فَوَعَزَّتْكَ که نشان‌دهنده مقام رفیع مخاطب است بر این نکته تأکید دارد]

مناجات دوم: «إِلَهِي أَنْتَ الَّذِي فَتَحْتَ لِعِبَادِكَ بَابًا إِلَى عَفْوِكَ سَمَّيْتَهُ التَّوْبَةَ، فَقُلْتُ: تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَصُوحًا» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۱۰). [استفاده از اسلوب تلمیح به آیات قرآن (کلام خداوند که خود مخاطب این دعاست) بیانگر اعتباردهی به مخاطب است]

مناجات دوم: «إِلَهِي لَا حَوْلَ لِي وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِقُدْرَتِكَ، وَلَا نَجَاةَ لِي مِنْ مَكَاَرِهِ الدُّنْيَا إِلَّا بِعِصْمَتِكَ» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۰۴). [استفاده از جایگزینی کلام خبری به‌جای کلام انشایی، یعنی به‌جای اینکه بگوید به من نیرو بده و مرا نجات بده، مخاطب را تکیه‌گاه خود معرفی کرده است]

مناجات چهارم: «يَا مَنْ سَعَدَ بِرَحْمَتِهِ الْقَاصِدُونَ، وَلَمْ يَشَقَّ بِنِقْمَتِهِ الْمُسْتَغْفِرُونَ» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۰۶). [استفاده از شگرد کنایه از نوع موصوف؛ زیرا جمله فوق صفتی است که در بیان و تعریف موصوف (خداوند) بیان شده است و کنایه به خداوند دارد]

مناجات هشتم: «فَيَا مَنْ هُوَ عَلَى الْمُقْبِلِينَ عَلَيْهِ مُقْبِلٌ، وَبِالْعَظْفِ عَلَيْهِمْ عَائِدٌ مُفْضِلٌ، وَبِالْعَافِلِينَ عَنْ ذِكْرِهِ رَحِيمٌ رَوْوْفٌ، وَبِجَذْبِهِمْ إِلَى بَابِهِ وَدُودٌ عَطُوفٌ» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۱۲). [استفاده از ساختار کنایه موصوف که اشاره به خداوند دارد]

بازتاب راهبردهای ادب‌مندی کلامی در ترجمه انگلیسی

بررسی شیوه بازآفرینی راهبردهای ادب‌مندی در ترجمه انگلیسی اثر نشان می‌دهد که چیتیک با به‌کارگیری راهبردی لفظ‌گرا، ظرافت‌های زبانی ادب‌مندی در متن اصلی را در ترجمه انگلیسی بازتاب داده است. مرور اظهارات مترجم در مقدمه اثر که در ادامه خواهیم داد، گواهی بر آگاهانه بودن راهبرد مترجم است. به نمونه‌های زیر توجه کنید:

مناجات اول: «أَمَاتَ قَلْبِي عَظِيمُ جُنَايَتِي، فَأَحْيِهِ بِتَوْبَةِ مَنْكَ يَا أَمَلِي وَبُعْثَنِي، وَيَا سُوْلِي وَمَنْيَتِي» (علی بن الحسین، ۴۲۶ ق، ص. ۴۰۱).

The enormity of my crime has killed my heart, so revive it with repentance to You, O my wish, my purpose, my desire, and my hope (p. 482).

مترجم انگلیسی با پیروی از متن عربی دعا، فعل امر را با استفاده از چندین منادا تلطیف کرده تا ادب و تواضع گوینده در برابر ذات اقدس الهی حفظ شود. این انتخاب ناشی از راهبرد کلی ویلیام چیتیک در برگردان این اثر است. وی در پیش‌گفتار ترجمه خود (ص. ۳۲) بر برگردان لفظ به لفظ و دقیق ساختار ادعیه تا جایی که ترجمه روان و قابل فهم باشد تأکید کرده است. با توجه به این که برگردان دقیق ساختار متن اصلی در انگلیسی ممکن بوده، مترجم دلیلی برای تغییر این ساختار نداشته است.

مناجات اول: «فَاسْتَجِبْ دُعَائِي، وَلَا تُخَيِّبْ فِيكَ رَجَائِي، وَتَقَبَّلْ تَوْبَتِي، وَكَفِّرْ خَطِيئَتِي، بِمَنَّكَ وَرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ» (علی بن الحسین، ۴۲۶ ق، ص. ۴۰۳).

So, grant my supplication, disappoint not my hope in Thee, accept my repentance, and hide my offense, through Thy kindness and mercy, O Most Merciful of the merciful! (p. 485)

در ترجمه انگلیسی بالا نیز مانند متن عربی، افعال امر با قیود through Thy kindness and mercy و O Most Merciful of the merciful تلطیف شده است تا فاصله بین گوینده و مخاطب دعا حفظ گردد. مترجم در پیش‌گفتار خود (ص. ۳۲) تأکید کرده که تلاش وی در انتخاب روشن‌ترین و عام‌ترین برابرهای ممکن برای واژگان و مفاهیم متن اصلی بوده است. چیتیک در نمونه بالا نیز از راهبردی مشابه بهره گرفته است.

مناجات پانزدهم: «إِلَهِي فَزَهِّدْنَا فِيهَا، وَسَلِّمْنَا مِنْهَا بِتَوْفِيقِكَ وَعِصْمَتِكَ، وَأَنْزِعْ عَنَّا جَلَابِيبَ مُخَالَفَتِكَ، وَتَوَلَّ أُمُورَنَا بِحُسْنِ كِفَايَتِكَ؛ وَأَوْفِرْ مَزِيدَنَا مِنْ سَعَةِ رَحْمَتِكَ، وَأَجْمِلْ صَلَاتِنَا مِنْ قَيْضِ مَوَاهِبِكَ، وَأَغْرِسْ فِي أَفْئِدَتِنَا أَشْجَارَ مَحَبَّتِكَ، وَأَتِمِّمْ لَنَا أَنْوَارَ مَعْرِفَتِكَ، وَأَذِقْنَا حَلَاوَةَ عَفْوِكَ وَلَذَّةَ مَغْفِرَتِكَ، وَأَقْرِرْ أَعْيُنَنَا يَوْمَ لِقَائِكَ بِرُؤْيَيْكَ، وَأَخْرِجْ حُبَّ الدُّنْيَا مِنْ قُلُوبِنَا كَمَا فَعَلْتَ بِالصَّالِحِينَ مِنْ صَفْوَتِكَ وَالْأَبْرَارِ مِنْ خَاصَّتِكَ، بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ، وَيَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ» (علی بن الحسین، ۴۲۶ ق، ص. ۴۲۱).

My God, induce us to renounce it and keep us safe from it by Thy giving success and Thy preservation from sin. Strip from us the robes of opposing Thee, attend to our affairs through Thy good sufficiency, amplify our increase from the boundless plenty of Thy mercy, be liberal in our gifts from the overflow of Thy grants, plant in our hearts the trees of Thy love, complete for us the lights of Thy knowledge, give us to taste the sweetness of Thy pardon and the pleasure of Thy forgiveness, gladden our eyes on the day of meeting Thee with the vision of Thee, dislodge the love of this world from our spirits, just as Thou hast done for the righteous, Thy selected friends, and for the pious, those whom Thou hast singled out! O Most Merciful of the merciful, O Most Generous of thee most generous!

[در مثال بالا از ترجمه انگلیسی نیز مانند متن عربی دعا، افعال امر با کاربرد جمله زیبای just as Thou hast done for the righteous, Thy selected friends, and for the pious, those whom Thou hast singled out O Most Merciful of the merciful, O Most Generous of thee most generous generous! تلطیف شده است تا فاصله میان گوینده و مخاطب دعا حفظ شود. این انتخاب مترجم از یک طرف

تابع هنجار لفظ‌گرایی حاکم بر برگردان متون مقدس است. برای مثال، ناصری، شیروی خوزانی و توکلی محمدی (۱۳۹۳) با بررسی ترجمه‌های لفظ‌گرایی معاصر قرآن بر برتری و توفیق نسبی این ترجمه‌ها بر ترجمه‌های آزاد تأکید کرده‌اند. از سوی دیگر، خود ویلیام چیتیک نیز در مقدمه ترجمه (ص. ۳۳)، هدف خود را انتخاب معادل‌هایی عام و قابل فهم دانسته که به درک مشترک جهانی از مفهوم ادعیه کمک کرده و به تفاسیر فرقه‌ای خاص از ادعیه منجر نشود.

«سَكِينَتِكَ؛ أَنْوَارِ مَحَبَّتِكَ؛ شَدِيدِ رُكْنِكَ؛ أَكْنَافِ عِصْمَتِكَ، بِرَأْفَتِكَ وَرَحْمَتِكَ؛ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ» استفاده شده است که مؤید ادعای فوق است: «أَسْأَلُكَ يَا أَهْلَ خَاصَّتِكَ مِنْ مَلَائِكَتِكَ وَالصَّالِحِينَ مِنْ بَرِيَّتِكَ، أَنْ تَجْعَلَ عَلَيْنَا وَاقِيَةً تُنَجِّنُنَا مِنَ الْهَلَكَاتِ، وَتُجَنِّبُنَا مِنَ الْآفَاتِ، وَتُكِنُّنَا مِنْ دَوَاهِي الْمَصِيبَاتِ، وَأَنْ تُنْزِلَ عَلَيْنَا مِنْ سَكِينَتِكَ، وَأَنْ تَغْشَى وَجُوهَنَا بِأَنْوَارِ مَحَبَّتِكَ، وَأَنْ تُؤْوِيَنَا إِلَى شَدِيدِ رُكْنِكَ، وَأَنْ تُحَوِّنَا فِي أَكْنَافِ عِصْمَتِكَ، بِرَأْفَتِكَ وَرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۲۱).

I ask Thee by those whom Thou hast singled out, Thy angels and the righteous among Thy creatures, to assign over us a protector through which Thou wilt deliver us from destructions, turn aside from us blights, and hide us from the striking of great afflictions, to send down upon us some of Thy tranquility, to wrap our faces in the lights of love for Thee to give us haven in Thy strong pillar, and to gather us under the wings of Thy preservation! By Thy clemency and Thy mercy, O Most Merciful of the merciful (p. 530)

در مثال انگلیسی بالا، گوینده از ساختاری مشابه گفت‌کنش استفاده کرده و با اصرار و خواهش خواسته‌ای را طرح کرده است. مترجم انگلیسی هم مشابه متن عربی از ساختارهای تعدیل‌کننده‌ای همچون By Thy clemency and Thy mercy و O Most Merciful of the merciful برای تعدیل و تلطیف درخواست خویش بهره گرفته است.

مناجات اول: «إِلَهِي إِنْ كَانَ قَبْحُ الذَّنْبِ مِنْ عَبْدِكَ فَلْيَحْسُنِ الْعَفْوَ مِنْ عِنْدِكَ» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۰۲). [استفاده از ساختار فعل شرط و جواب شرط برای بیان درخواست خود]

My God, though the sins of Thy servant are ugly. Thy pardon is beautiful (p. 484)
در مثال انگلیسی بالا، درخواست گذشت مانند متن عربی به صورت غیرمستقیم ولی این بار با استفاده از تضاد میان دو جمله‌واره وابسته بیان شده است.

مناجات دوم: «أَسْأَلُكَ بِبِلَاغَةِ حِكْمَتِكَ، وَنَفَازِ مَشِيئَتِكَ، أَنْ لَا تَجْعَلَنِي لِغَيْرِ جُودِكَ مُتَعَرِّضًا» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۰۲).

So I ask Thee by Thy farreaching wisdom and Thy penetrating will not to let me expose myself to other than Thy munificence (p. 488)

در مثال انگلیسی بالا نیز مانند متن عربی دعا، از یک ساختار پیشنهاد مؤدبانه استفاده شده و این پیشنهاد با قیود by Thy farreaching wisdom و Thy penetrating will برای تلطیف بیشتر این پیشنهاد مؤدبانه استفاده شده است.

مناجات سوم: «لَيْتَ شِعْرِي أَلِشَّقَاءِ وَلَدَتْنِي أُمِّي؟ أَمْ لِّلْعَنَاءِ رَبَّتْنِي؟ فَلَيْتَهَا لَمْ تَلِدْنِي، وَلَمْ تُرَبِّنِي، وَلَيْتَنِي عَلِمْتُ أَمِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ جَعَلْتَنِي، وَبِقُرْبِكَ وَجَوَارِكَ خَصَصْتَنِي، فَتَقَرَّ بِذَلِكَ عَيْنِي، وَتَطْمَئِنَّ لَهُ نَفْسِي» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۰۴).

Would that I knew— Did my mother bear me for wretchedness? Did she nurture me for suffering? Would then that she had not borne me and had not nurtured me! Would that I had knowledge Hast Thou appointed me one of the people of felicity? Hast Thou singled me out for Thy nearness and neighborhood? Then would my eyes be gladdened, and in that my soul reach serenity (pp. 489-490)

در مثال انگلیسی بالا، همانند متن عربی دعا، از تمنا و آرزو برای بیان درخواست استفاده شده است. ساختار

would that در انگلیسی بیانگر آرزو است.

مناجات چهارم: «يَا مَنْ إِذَا سَأَلَهُ عَبْدٌ أَعْطَاهُ، وَإِذَا أَمَلَ مَا عِنْدَهُ بَلَغَهُ مَنَاهُ، وَإِذَا أَقْبَلَ عَلَيْهِ قَرَبَهُ وَأَدَانَهُ، وَإِذَا جَاهَرَهُ بِالْعُصْيَانِ سَتَرَ عَلَى ذَنْبِهِ وَغَطَّاهُ، وَإِذَا تَوَكَّلَ عَلَيْهِ أَحْسَبَهُ وَكَفَاهُ» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۰۶).

O He who gives to a servant who asks from Him, takes him to his wish when he expectantly hopes for what is with Him, brings him near and close when he approaches Him, covers over his sin and cloaks it when he shows it openly, and satisfies and suffices him when he has confidence In Him! (p. 493)

در مثال انگلیسی بالا نیز مانند متن عربی دعا از ساختار شرطی مؤدبانه و کنش گفتار غیرمستقیم برای

درخواست استفاده شده است. توصیف بخشندگی همیشگی خداوند پیش مقدمه درخواست غیرمستقیم بوده است.

مناجات چهارم: «أَسْأَلُكَ بِكَرَمِكَ أَنْ تَمُنَّ عَلَيَّ مِنْ عَطَائِكَ بِمَا تَقَرُّ [بِهِ عَيْنِي] وَتَقَرُّ بِمَا تَطْمَئِنُّ بِهِ نَفْسِي، وَمِنْ أَلْيَقِينَ بِمَا تَهْوُونَ بِهِ عَلَيَّ مُصِيبَاتِ الدُّنْيَا» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۰۷).

I ask Thee by Thy generosity to show kindness toward me through Thy gifts, with that which will gladden my eye, through hope in Thee, with that which will give serenity to my soul, and through certainty with that which will make easy for me the afflictions of this world (pp. 495-496).

در نمونه ترجمه بالا نیز مانند متن عربی دعا از ساختار درخواست مؤدبانه استفاده شده و این درخواست با

کاربرد قیود by Thy generosity و through Thy gifts برای حفظ فاصله میان گوینده و مخاطب دعا استفاده شده تا ادب‌مندی درخواست تأمین شود.

مناجات اول: «فَوَعَزَّتْكَ مَا أَجِدُ لِدُنُوبِي سِوَاكَ غَافِرًا، وَلَا أَرَى لِكَسْرِي غَيْرَكَ جَابِرًا» (علی بن الحسین،

۱۴۲۶ق، ص. ۴۰۱).

By Your glory, I do not find anyone to forgive my sins except You, and I do not find anyone to compensate for my heartbreak except You.

در متن انگلیسی دعا نیز همچون متن اصلی از راهبرد اشاره استفاده شده تا درخواست بخشش به‌صورت

غیرمستقیم مطرح شود. عبارت آغازین By Your glory نیز به تحقق این منظور کمک کرده و فاصله بین

گوینده و مخاطب دعا را حفظ کرده است.

مناجات دوم: «إِلَهِی أَنْتَ الَّذِی فَتَحْتَ لِعِبَادِکَ بَابًا إِلَى عَفْوَکَ سَمَّیْتَهُ التَّوْبَةَ، فَقُلْتَ: تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۱۰). [استفاده از اسلوب تلمیح به آیات قرآن (کلام خداوند که خود مخاطب این دعاست) بیانگر اعتباردهی به مخاطب است]

My God, Thou art He who hast opened a door to Thy pardon and named it 'repentance', for Thou said Repent to ALLAH with (unswerving repentance) (p. 484). در مثال انگلیسی بالا نیز همانند متن عربی آیه، از تلمیح به آیه قرآن برای طرح درخواست بخشش استفاده شده است که از سویی بیانگر اعتباردهی به مخاطب است.

مناجات دوم: «إِلَهِی لَا حَوْلَ لِی وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِقُدْرَتِکَ، وَلَا نَجَاةَ لِی مِنْ مَّكَارِهِ الدُّنْیَا إِلَّا بِعِصْمَتِکَ» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۰۴).

My God, here is no force and not strength except in Thy power, and no deliverance for me from the detested things of this world save through Thy preservation (p. 488)

در نمونه انگلیسی بالا نیز مانند متن عربی آیه از جایگزینی کلام خبری به جای کلام انشایی برای طرح غیرمستقیم درخواست استفاده شده و دعاکننده خداوند را تکیه‌گاه خود قرار داده است. مناجات چهارم: «يَا مَنْ سَعَدَ بِرَحْمَتِهِ الْقَاصِدُونَ، وَلَمْ يَشْقَ بِنِقْمَتِهِ الْمُسْتَغْفِرُونَ» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۰۶).

O He through whose mercy the strivers reach felicity and through whose vengeance the seekers of forgiveness are not made wretched! (p. 494)

در نمونه انگلیسی بالا نیز مانند متن عربی آیه، از کنایه از نوع موصوف برای وصف بخشندگی خداوند و طرح درخواست غیرمستقیم بخشش الهی استفاده شده است تا با این شیوه، فاصله میان گوینده و مخاطب دعا حفظ گردد.

مناجات هشتم: «فَيَا مَنْ هُوَ عَلَى الْمُقْبِلِينَ عَلَيْهِ مُقْبِلٌ، وَبِالْعَظْفِ عَلَيْهِمْ عَائِدٌ مُفْضِلٌ، وَبِالْعَافِلِينَ عَنْ ذِكْرِهِ رَحِيمٌ رَوْوْفٌ، وَبِجَدِّهِمْ إِلَى بَابِهِ وَدُودٌ عَطُوفٌ» (علی بن الحسین، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۱۲).

O He who comes toward those who come toward Him and grants gifts and bestows bounty upon them through tenderness! He is compassionate and clement toward those heedless of His remembrance and loving and tender in drawing them to His door! (p. 508)

در مثال انگلیسی بالا همانند متن عربی دعا از ساختار کنایه موصوف در وصف بخشندگی خداوند استفاده شده و درخواست بخشایش به‌طور غیرمستقیم از خداوند مطرح شده است تا فاصله میان گوینده و مخاطب دعا حفظ شود.

بحث درباره نتایج

بررسی راهبردهای ادب‌مندی در متن عربی ادعیه پانزده‌گانه امام سجاد (ع) نشان می‌دهد که حضرت از همه راهبردهای ادب‌مندی در خطاب قرار دادن خداوند بهره برده‌اند. ایشان از طرح درخواست مستقیم از خداوند حتی‌الامکان دوری جسته‌اند و درخواست‌ها را در قالب گزاره خبری، پرسش و اشاره طرح کرده‌اند. در مواردی نیز که حضرت از سر پافشاری و اصرار درخواستی را به‌طور مستقیم از خداوند مطرح کرده‌اند این درخواست را با

کاربرد انواع منادا و قیود آهنگین و زیبا تلطیف و تعدیل نموده‌اند تا فاصله‌گذاری میان دعاکننده و ذات اقدس الهی حفظ شده و ادب‌مندی دعا تأمین گردد.

یافته‌های این بخش مؤید نتایج پژوهش اُبتاکی (۲۰۰۵) است. وی با بررسی ساختارهای امر در زبان عربی به این نتیجه رسیده بود که گاه مخاطب از ابزارهای تبدیلی خاصی برای دستور دادن استفاده می‌کند؛ لذا محتوای اصلی دستور را تغییر نمی‌دهد، بلکه با تکنیک‌هایی خاص، فشار آن را کمتر یا بیشتر می‌کند.

نتایج بررسی مناجات‌های عربی همچنین تأییدی بر یافته‌های مقدسی‌نیا و سلطانی (۱۳۹۳) در مقاله «کاربردشناسی زبان و سازوکارهای ادب‌ورزی در برخی از ادعیه شیعه» است. این پژوهش‌گران با بررسی ساختارهای ادب‌مند در گفت‌وگوهای انسان با خدا، چنین نتیجه گرفتند که انسان در هنگام طرح خواسته خود با خداوند، از سازوکار کوچک‌داشت خود و بزرگ‌داشت دیگری استفاده می‌کند.

یافته‌های این پژوهش همچنین همسو با نتایج مطالعه تهرانی (۱۳۹۳) است که با تحلیل ابعاد معرفتی ادب‌مندی در ادعیه نشان داده بود ادب الهی به منزله حفظ حریم خداوند و اجتناب از تعرض به حد و مرزهای شناخته‌شده‌ای است که از طریق وحی مقرر شده است. نتایج مطالعه جاری همچنین مؤید یافته‌های کوثری (۱۴۰۱) است که با بررسی آداب دعا در روایات دینی نتیجه گرفته بود استجابت دعا نیازمند تسبیح مقام خداوند و رعایت حدود و حریم اوست.

از سوی دیگر، بررسی ترجمه انگلیسی ادعیه پانزده‌گانه گویای آن است که مترجم با پابندی دقیق به ساختار متن عربی دعا و ترجمه دقیق توانسته ادب‌مندی امام معصوم (ع) را به‌شکلی مؤثر در ترجمه خویش بازتاب دهد. این لفظ‌گرایی و ترجمه دقیق از یک سو مطابق با هنجار لفظ‌گرایی حاکم بر برگردان متون مذهبی است. پیش از این، ناصری، شیروی خوزانی و توکلی محمدی (۱۳۹۳) با بررسی نقاط قوت و ضعف ترجمه‌های تحت‌اللفظی معاصر قرآن کریم به زبان فارسی و مقایسه آن‌ها با ترجمه‌های معناگرا نشان داده بودند که ترجمه‌های تحت‌اللفظی قرآن کریم در مقایسه با ترجمه‌های محتوایی، با وجود کاستی‌های خود، از برتری‌های نسبی نیز برخوردارند.

خزاعی‌فر و قاضی‌زاده (۱۳۹۴) نیز با بررسی ترجمه‌های قرآن به فارسی در دوره‌های پیش و پس از انقلاب نشان داده بودند که لفظ‌گرایی، هنجار غالب در میان مترجمان قرآن بوده است.

سبک فردی مترجم یکی از عوامل دیگری است که به‌صورت آگاهانه یا نیمه‌آگاهانه بر انتخاب‌های وی مؤثر است. سبک ویلیام چیتیک در ترجمه‌های پیشین وی از متون مقدس نیز سبکی لفظ‌گرا بوده است. پیش از این، منتشر (۱۳۹۴) با بررسی ترجمه استعاره‌ها در نسخه انگلیسی صحیفه سجاده از ویلیام چیتیک نشان دادند چیتیک سعی کرده است تا جایی که ممکن است استعاره‌ها را کلمه به کلمه و البته وفادار به متن اصلی ترجمه کند و به همین دلیل ترجمه وی به سبک ادبی متن اصلی نزدیک است. منافی اناری (۱۳۸۷) نیز در پژوهش خود با مقایسه تطبیقی دو ترجمه انگلیسی صحیفه سجاده دریافت بود که سبک چیتیک مبتنی بر لفظ‌گرایی و در راستای حفظ سبک و سیاق و صورت متن اصلی است.

بی‌گمان، دقیق‌ترین توضیحی که از سبک ترجمه چیتیک می‌توان ارائه داد بر پایه پیش‌گفتاری است که چیتیک بر ترجمه خود نگاشته است. چیتیک در مقدمه ترجمه خود (ص. ۳۳) ذکر کرده که اثر مذکور را از روی

نسخه عربی و با «بیشترین دقت در انتقال الفاظ تا آنجا که به خوانش پذیری و درک مفاهیم خدشه‌ای وارد نشود» ترجمه کرده است. یافته‌های پژوهش جاری با سخن چیتیک همسو است. وی کوشیده به زبانی ترجمه کند که ملموس، غیرایدئولوژیک و جهانی باشد. وی برای این منظور تلاش کرده است تا عام‌ترین و قابل‌درک‌ترین برابرندهای ممکن را به کار ببرد و در دام تفاسیر فرقه‌ای نیفتد. این تمایل چیتیک برآمده از رویکرد عارفانه وی به دین و پژوهش دینی است که پیش از این برخی پژوهش‌گران دینی نیز بدان اشاره کرده‌اند (برای مثال، سلطانی و رضی، ۱۳۹۴).

نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که بیشترین راهبرد بیان کلامی در مجموعه مناجات‌های پانزده‌گانه امام سجاد (ع) راهبرد غیرمستقیم است که شامل دو نوع درخواست و اشاره می‌شود. این راهبرد، که ریشه در ساختارهای کلامی و معنوی ادعیه دارد، به‌منظور حفظ ادب‌مندی و خشوع در گفت‌وگوی کلامی با خداوند به کار رفته است. امام سجاد (ع)، به‌عنوان گوینده این مناجات‌ها، به‌جای استفاده از عبارات مستقیم و صریح، از ساختارهای غیرمستقیم و محترمانه بهره برده‌اند که نه‌تنها نشان‌دهنده تواضع و فروتنی ایشان است، بلکه به تعمیق ارتباط معنوی و ایجاد فضایی احترام‌آمیز و مقدس در این متون کمک می‌کند. این ویژگی کلامی، که در دیگر مناجات‌های صحیفه سجادیه نیز مشهود است، بازتاب‌دهنده عمق معارف اهل‌بیت (ع) در برقراری ارتباط با خداوند و ترویج فرهنگ خشوع و ادب در گفت‌وگو دینی است. زبان مناجات‌های پانزده‌گانه، با ظرافت و زیبایی، احساسات، باورها و امیدهای گوینده را منتقل می‌کند و از طریق راهبرد غیرمستقیم، تأثیر عمیقی بر روان و قلب مخاطب می‌گذارد، به‌گونه‌ای که همچون پلی معنوی، انسان را به خداوند نزدیک‌تر می‌سازد.

بررسی الگوهای ادب‌مندی کلامی در این مناجات‌ها نشان داد که استفاده از ساختارهای غیرمستقیم، پرسش‌های غیرمستقیم، اسلوب تعجب، و عبارات کنایه‌ای، فضایی تأمل‌برانگیز و معنوی ایجاد کرده است. این الگوها نه‌تنها معانی عمیق دینی را منتقل می‌کنند، بلکه با برانگیختن احساسات و عواطف مخاطب، به برقراری ارتباط عمیق‌تر با مفاهیم کلامی و معارف شیعی یاری می‌رسانند. در شرایطی که فاصله معنوی و کلامی میان گوینده (بنده) و مخاطب (خداوند) وجود دارد، استفاده از راهبردهای غیرمستقیم، احترام و خشوع را حفظ کرده و از هرگونه تحکم یا سلطه‌گری زبانی پرهیز می‌کند. این فاصله‌گذاری کلامی، که ریشه در معارف اهل‌بیت (ع) دارد، فضایی مقدس و محترمانه ایجاد می‌کند و به گوینده امکان می‌دهد تا در عین ابراز نیازها و التماس‌ها، عظمت و مقام الهی مخاطب را پاس بدارد. این ویژگی‌ها نشان‌دهنده نیاز عاطفی و معنوی بنده به آرامش و رهایی از دشواری‌هاست که در قالب گفت‌وگویی کلامی و معنوی بیان شده است.

تحلیل ترجمه انگلیسی این مناجات‌ها، که توسط چیتیک انجام شده، نشان داد که مترجم با بهره‌گیری از راهبردی لفظ‌گرا و دقیق، توانسته است ساختارهای کلامی و معنوی متن عربی را به‌خوبی حفظ کند. این ترجمه، با پایبندی به ادب‌مندی و عمق معنوی مناجات‌ها، جلوه‌ای از معارف کلامی اهل‌بیت (ع) را در زبان انگلیسی بازتاب داده و به ترویج این معارف در عرصه بین‌المللی کمک کرده است. چیتیک در پیش‌گفتار خود به‌روشنی از رویکرد عرفانی و تکررگرای خود در ترجمه متون مقدس سخن گفته و بر اهمیت حفظ ساختارهای کلامی و

معنوی تأکید کرده است. این رویکرد نه تنها با هنجارهای غالب در ترجمه متون دینی هم‌خوانی دارد، بلکه به انتقال دقیق ویژگی‌های کلامی مناجات‌های امام سجاد (ع) یاری رسانده است.

این پژوهش، مانند هر مطالعه دیگر، با محدودیت‌هایی همراه بوده است. پژوهش حاضر بر مناجات‌های پانزده‌گانه امام سجاد (ع) تمرکز داشت؛ بررسی دیگر ادعیه ائمه معصومین (ع) می‌تواند به تعمیق یافته‌های کلامی این مطالعه کمک کند. همچنین، تحلیل سایر ترجمه‌های انگلیسی مناجات‌های دینی می‌تواند درک جامع‌تری از راهبردهای مترجمان در حفظ ادب‌مندی و انتقال معارف کلامی شیعه فراهم آورد. این بررسی‌ها می‌توانند نشان دهند که کدام راهبرد ترجمه به بازتاب دقیق‌تر ویژگی‌های کلامی و معنوی ادعیه در سطح بین‌المللی کمک بیشتری کرده است. در نهایت، این پژوهش گامی در راستای تبیین جنبه‌های کلامی معارف اهل‌بیت (ع) و گسترش آن‌ها در حوزه مطالعات کلامی شیعه محسوب می‌شود و می‌تواند زمینه‌ساز پژوهش‌های آینده در این حوزه باشد.

منابع

- قرآن کریم
- الشهری، عبدالهادی بن ظافر. (۲۰۰۴). *استراتیجیات الخطاب مقارنه لغویه تداولیه*. دارالکتب الجدید المتحدة.
- القحطانی، سعد محمد، و الریاشی، محمدناصر. (۲۰۱۶). أسالیب الاعتذار لدى متعلّمی اللغة العربیة. *مجلة الحكم*، ۴(۸)، ۶۰-۹۳.
- تک‌تبار فیروزجائی، حسین، حاجی‌خانی، علی، و مقدسی‌نیا، مهدی. (۱۳۹۷). بررسی شیوه‌های رعایت ادب در صحیفه سجادیه. *مجله علمی انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی*، ۱۴(۴۹)، ۱-۲۰.
- <https://doi.org/20.1001.1.23456361.2019.14.49.1.5>
- تهرانی، مجتبی. (۱۳۹۳). دین تخلّق به آداب الهی است. *پاسار/اسلام*، ۲۱(۳۸۹)، ۱۲-۱۴.
- خزاعی‌فر، علیرضا، و قاضی‌زاده، خلیل. (۱۳۹۴). تأثیر هنجارها بر روند ترجمه: موردپژوهی: ترجمه‌های معاصر قرآن مجید. *مطالعات زبان و ترجمه*، ۴۸(۳)، ۸۳-۱۰۱.
- <https://doi.org/20.1001.1.22285202.1394.48.3.4.3>
- سلطانی، بهروز، و رضی، احمد. (۱۳۹۴). روش‌شناسی ویلیام چیتیک در بررسی و تفسیر متون حکمی و عرفانی. *روش‌شناسی علوم انسانی*، ۲۱(۸۴)، ۴۳-۶۵.
- علی بن الحسین. (۱۴۲۶ق). *الصحیفه السجادیة الجامعة*. (محمد باقر نجل مرتضی و الموحد الأبطحی الأصفهانی، مشرفان). مؤسسة الامام المهدي.
- کاده، لیلی. (۲۰۱۴). الاستلزام الحواری فی الدرس اللسانی الحديث: طه عبدالرحمن أنموذجاً. *الممارسات اللغوية*، ۳(۳)، ۱۶۵-۱۹۴.
- کوثری، عباس. (۱۴۰۱). آداب دعا. *رموشه*، ۳(۹)، ۱۱-۲۱.
- منافی اناری، سالار. (۱۳۸۷). بررسی تطبیقی و تحلیلی دو ترجمه انگلیسی صحیفه سجادیه. *متن‌پژوهی ادبی*، ۱۲(۳۵)، ۱۱۱-۱۲۹.
- <https://doi.org/10.22054/ltr.2008.6451>
- منتشری، ایرج. (۱۳۹۴). بررسی ترجمه استعاره‌ها در ترجمه‌های انگلیسی صحیفه سجادیه. [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر قدس].
- ناصری، مهدی، شیر خوزانی، مصطفی، و توکلی محمدی، محمودرضا. (۱۳۹۳). ترجمه‌های تحت‌اللفظی معاصر قرآن کریم به زبان فارسی: برتری‌ها و کاستی‌ها. *مطالعات ترجمه قرآن و حدیث*، ۱(۲)، ۱۳۷-۱۶۷.
- <https://doi.org/20.1001.1.24233757.1393.1.2.6.3>
- هدایت، ندا. (۱۳۸۴). تأثیر جنسیت بر نحوه بیان تقاضا: پژوهش در حوزه جامعه‌شناسی زبان. *پژوهش زبان و ادبیات فارسی*، ۲(۴)، ۴۰-۱۷.

References

Islamic & Persian Sources

Qur'ān al-Karīm.

al-Shahrī, 'Abd al-Hādī ibn Zāfir. (2004 AD). *Istrātījiyyāt al-Khiṭāb: Muqārabah Lughawīyyah Tadāwuliyyah*. Dār al-Kitāb al-Jadīd al-Muttaḥidah.

al-Qaḥṭānī, Sa'd Muḥammad, and al-Riyāshī, Muḥammad Nāṣir. (2016 AD). "Asālīb al-I'tidhār ladā Muta'allimī al-Lughah al-'Arabiyyah." *Majallat al-Ḥikam* 4(8): 60-93.

Tak-tabār Fīrūzjā'ī, Ḥusayn, Hājī-khānī, 'Alī, and Maqdasī-nīyā, Mahdī. (1397 Sh./2018-2019 AD). "Barrasi-yi Shīvah-hā-yi Ri'āyat-i Adab dar *Ṣaḥīfah*

- Sajjādīyah*.” *Majallah-yi ‘Ilmī-yi Anjuman-i Īrānī-yi Zabān va Adabiyyāt-i ‘Arabī* 14(49): 1–20. <https://doi.org/20.1001.1.23456361.2019.14.49.1.5>
- Tehrānī, Muṭtabā. (1393 Sh./2014–2015 AD). “Dīn takhalluq bih ādāb-i ilāhī ast.” *Pāsdār-i Islām* 21(389): 12–14.
- Khuza‘ī-far, ‘Alī-Rezā, and Qāzī-zādah, Khalīl. (1394 Sh./2015–2016 AD). “Ta’thīr-i Hanjārḥā bar Ravand-i Tarjumah: Mūrīd-pazhūhī: Tarjumah-hā-yi Mu‘āshir-i Qur‘ān-i Majīd.” *Muṭāla‘āt-i Zabān va Tarjumah* 48(3): 83–101. <https://doi.org/20.1001.1.22285202.1394.48.3.4.3>
- Soltānī, Behruz, and Reżī, Aḥmad. (1394 Sh./2015–2016 AD). “Ravish-shināsī-yi Wiliyām Chittick dar Barrasī va Tafsīr-i Mutūn-i Hikmī va ‘Irfānī.” *Ravish-shināsī-yi ‘Ulūm-i Insānī* 21(84): 43–65.
- ‘Alī ibn al-Ḥusayn. (1426 AH/2005–2006 AD). *al-Ṣaḥīfah al-Sajjādīyah al-Jāmi‘ah*. Supervised by Muḥammad Bāqir Najl Murtaḍā and al-Muwahḥid al-Abṭaḥī al-Iṣfahānī. Mu‘assasat al-Imām al-Mahdī.
- Kādah, Laylā. (2014 AD). “al-Istīlām al-Ḥiwārī fī al-Dars al-Lisānī al-Ḥadīth: Tāḥā ‘Abd al-Raḥmān Unmūdhajan.” *al-Mumārāsāt al-Lughawīyah* 3(3): 165–194.
- Kūtharī, ‘Abbās. (1401 Sh./2022–2023 AD). “Ādāb-i Du‘ā.” *Rah-tūsheh* 3(9): 11–21.
- Monāfi Anārī, Sālār. (1387 Sh./2008–2009 AD). “Barrasi-yi Taṭbīqī va Taḥlīlī-yi Do Tarjumah-yi Englisī-yi Ṣaḥīfah Sajjādīyah.” *Matn-pazhūhī-yi Adabī* 12(35): 111–129. <https://doi.org/10.22054/ltr.2008.6451>
- Montashērī, Īraj. (1394 Sh./2015–2016 AD). *Barrasi-yi Tarjumah-yi Isti‘ārahā dar Tarjumah-hā-yi Englisī-yi Ṣaḥīfah Sajjādīyah*. Master’s thesis, Islāmī Āzād University, Shahr-i Quds Branch.
- Nāşirī, Mahdī, Shīrī Khūzānī, Muṣṭafā, and Tavakkolī Muḥammadī, Maḥmūd-Rezā. (1393 Sh./2014–2015 AD). “Tarjumah-hā-yi Taḥt-al-lafẓī-yi Mu‘āshir-i Qur‘ān-i Karīm bih Zabān-i Fārsī: Bartarīhā va Kāstīhā.” *Muṭāla‘āt-i Tarjumah-yi Qur‘ān va Ḥadīth* 1(2): 137–167. <https://doi.org/20.1001.1.24233757.1393.1.2.6.3>
- Hidāyat, Nedā. (1384 Sh./2005–2006 AD). “Ta’thīr-i Jinsīyat bar Nahw-i Bayān-i Taqāzā: Pazhūhish dar Ḥawzah-yi Jāmi‘ah-shināsī-yi Zabān.” *Pazhūhish-i Zabān va Adabiyyāt-i Fārsī* 2(4): 17–40.

English-Language Sources

- Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words*. Oxford University Press.
- Blankenship, K. L., & Craig, T. Y. (2006). “Rhetorical Question Use and Resistance to Persuasion: An Attitude Strength Analysis.” *Journal of Language and Social Psychology* 25(2): 111–128. <https://doi.org/10.1177/0261927X06286373>
- Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press.
- Chittick, W. C. (1997). *The Perfect Book of Imam Zayn al-‘Ābidīn ‘Alī ibn al-Ḥusayn al-Sajjād (‘a), al-Ṣaḥīfah al-Kāmilah al-Sajjādīyah*. Ansariyan Publications.
- Economidou-Kogetsidis, M. (2002). “Requestive Strategies in English and Greek: Observations from an Airline’s Call Centre.” *Nottingham Linguistic Circular* 17: 1–22.
- Goatly, A. (1995). “Directness, Indirectness and Deference in the Language of Classroom Management: Advice for Teacher Trainees.” *IRAL: International Review of Applied Linguistics in Language Teaching* 33(3): 267–284. <https://doi.org/10.1515/iral.1995.33.3.267>

- Matsuura, H. (1998). "Japanese EFL Learners' Perception of Politeness in Low-Imposition Requests." *JALT Journal* 20(1): 33–48.
- Searle, J. R. (1971). "What Is a Speech Act?" In J. R. Searle (ed.), *The Philosophy of Language*, 44–46. Oxford University Press.
- Sridhar, S., & Atawneh, A. (1993). "Arabic-English Bilinguals and the Directive Speech Act." *World Englishes* 12(3): 279–297. <https://doi.org/10.1111/j.1467-971X.1993.tb00033.x>
- Thomas, J. (1995). *Meaning in Interaction: An Introduction to Pragmatics*. Longman.